

УДК 346.93

Кадала Віталій Віталійович,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького юридичного інституту МВС України, к.ю.н.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ТА АРБІТРАЖНОГО ПРОЦЕСУ РФ

Стаття присвячена проведенню порівняльного аналізу господарського судочинства та арбітражного процесу РФ. Виявлено, що ці процеси мають багато спільних рис, і в той самий час, мають певні відмінності позитивного та негативного характеру. Встановлено, що окремі російські правові норми доцільно трансформувати до вітчизняного законодавства.

Ключові слова: господарське судочинство, арбітражний процес, адаптація, провадження, суди.

Статья посвящена проведению сравнительного анализа хозяйственного судопроизводства и арбитражного процесса РФ. Обнаружено, что эти процессы имеют много общих черт, и в то же время, имеют определенные различия позитивного и негативного характера. Установлено, что отдельные российские правовые нормы целесообразно трансформировать в отечественное законодательство.

Ключевые слова: хозяйственное судопроизводство, арбитражный процесс, адаптация, производство, суды.

The article is devoted to comparative analysis on commercial trial and arbitration procedure of the Russian Federation. Discovered that these processes have a lot in common, and there are some differences of positive and negative elements. It is established that a separate Russian legal norms appropriate to convert into national laws.

Key words: commercial trial, arbitration, adaptation, the proceedings, the courts.

Господарське судочинство є невід'ємною складовою загальної системи національного судочинства України. Динамічні зміни, що відбуваються у системі господарювання та судовій системі України, об'єктивно зумовили активізацію діяльності господарських судів. Здійснюючи правосуддя, господарські суди безпосередньо сприяють позитивним економічним перетворенням у державі, формуванню конкурентного середовища для суб'єктів господарювання всіх форм власності. Господарські суди як складова частина системи судів загальної юрисдикції згідно з діючим законодавством мають свою форму реалізації правозахисної функції. Формою діяльності господарських судів є господарський процес. Протягом всього часу існування господарських судів в Україні не припинялася побудова законодавства, що регулює їх діяльність.

Не є виключенням і сьогодні, коли на порядку денному прийняття Кодексу господарського судочинства. Щоб прийняття такого кодексу не обмежалося лише зміною назви, в ньому повинні бути враховані всі позитивні надбання Господарського процесуального кодексу України, а також відображені норми, які з тих чи інших причин відсутні у чинному нормативному акті, але є нагальною вимогою часу. Крім того, до прийняття нового нормативного документа є необхідним проведення аналізу відповідних законодавств інших країн з метою вивчення позитивного та негативного досвіду регулювання схожих правовідносин. Вивчення такого досвіду дозволяє запобігти втіленню неефективних та непрацюючих норм до чинного законодавства та уникнути негативних моментів пов'язаних з необхідністю його оптимізації. Оптимізація законодавства в цій сфері повинна призводити до того, щоб учасники господарського процесу мали змогу якісно і швидко захищати охоронювані законом права та інтереси. Дослідження арбітражного процесу Російської Федерації є доцільним з

огляду на те, що Україна та Росія мали схожі стартові умови побудови відповідного законодавства, а отже є підстави для з'ясування яке з законодавств виявляється більш ефективним враховуючи вплив певного часу.

Тривалий час різні аспекти щодо господарського та арбітражного процесу висвітлювалися вітчизняними та російськими фахівцями, серед яких Алексій П. В., Андреева Т. К., Беляневич В. Е., Подцерковний О. П., Шелухін М. Л., Шеменова О. Н. та ін. [1 – 6]. Водночас за межами їх досліджень залишилися питання співвідношення процесуальних норм різних країн, їх схожі риси та відмінності, а також ефективність кожного з видів судочинства.

Мета статті полягає у виявленні позитивних та негативних рис українського господарського судочинства шляхом проведення порівняльного аналізу з відповідним законодавством Російської Федерації.

Існування системи арбітражних судів у Росії закріплено федеральним конституційним законом «Про арбітражні суди в РФ», в ст. 1 якого відзначається: «Арбітражні суди в Російській Федерації є федеральними судами і входять у судову систему Російської Федерації» [7]. В рамках нещодавньої судової реформи відповідно до Федерального конституційного закону «Про судову систему Російської Федерації» в країні створена єдина судова система, а арбітражні суди мають статус федеральних. В той самий час, в ст. 1 згаданого Федерального конституційного закону відзначається, що судова влада здійснюється шляхом конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства, не виокремлюючи такий вид судочинства як арбітражне [8]. Позиція законодавця є незрозумілою, адже Арбітражний процесуальний кодекс Російської Федерації (надалі – АПК РФ) закріплює здійснення судочинства в арбітражних судах відповідно до Конституції РФ, Федерального конституційного закону «Про арбітражні суди в РФ», АПК РФ та іншими федеральними законами.

Система арбітражних судів у Російській Федерації дещо схожа на вітчизняну та представлена арбітражними судами округів, арбітражними апеляційними судами та арбітражними судами першої інстанції. Відмінність полягає у відсутності в судовій арбітражній системі РФ Вищого арбітражного суду. Його повноваження були передані Верховному Суду РФ (надалі – ВС РФ) внаслідок так званої судової реформи, змістом якої стало скасування Вищого Арбітражного Суду РФ (надалі – ВАС РФ). Також з Конституції РФ було виключено згадку про арбітражні суди, а ст. 71 Конституції РФ до відання Російської Федерації замість цивільно-процесуального, кримінально-процесуального та арбітражно-процесуального законодавства тепер відносить тільки процесуальне законодавство.

Функції з вирішення економічних суперечок, що раніше були підсудні ВАС РФ, тепер здійснює Судова колегія з економічних спорів ВС РФ, що складається з 30 суддів. Судова колегія з економічних спорів ВС РФ стала другою касаційною інстанцією, в якій переглядаються певні судові акти [9].

Вітчизняний законодавець також вживав заходів з метою уникнення так званої подвійної касації, коли справи можливо було розглядати в касаційній інстанції як у Вищому господарському суді України, так і у Верховному суді України. В.Е. Беляневич характеризує окреслену проблему в цій сфері іменує її повторною касацією [10, с. 36]. Залишаючи за межами дослідження правильність визначення такого явища, відзначимо, що такий стан речей на практиці призводив до затягування розгляду справ та формування суперечливої судової практики. На відміну від РФ в Україні акцент був зроблений на вищих спеціалізованих судах із зменшенням повноважень Верховного суду України.

Особливістю системи арбітражних судів РФ є наявність спеціалізованих арбітражних судів. Одним з таких судів є Суд по інтелектуальним правам. Його компетенція визначена ст. 34 АПК РФ та стосується розгляду справ щодо оскарження нормативних та ненорматив-

них правових актів, рішень та дій (бездіяльності) федеральних органів виконавчої влади в сфері патентних прав та ін. Слід зауважити на тому моменті, що цей суд може виступати судом касаційної інстанції за справами, що були розглянуті ним по першій інстанції. Вважаємо, що на цей час в Україні не має підстав запроваджувати такий судовий інститут з огляду на невелику кількість такої категорії справ та на те, що компетенція справ Суду з інтелектуальних прав РФ за вітчизняним законодавством розподілена між адміністративним та господарським судами.

Характеризуючи арбітражний процес РФ слід звернути увагу на його зміст, з якого вбачається, що розгляд різних видів спорів регулюється окремими розділами АПК РФ [9]. Так, наприклад, виокремлюються такі категорії справ, як розгляд справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення; розгляд справ про присудження компенсації за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акту в розумний строк; розгляд справ про неспроможність (банкрутство); розгляд справ за корпоративними суперечками; розгляд справ про захист прав і законних інтересів групи осіб; розгляд справ у порядку спрощеного провадження; провадження по справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів та ін.

В той самий час, українське законодавство, що регулює господарське судочинство, є уніфікованим, тобто може бути застосоване до вирішення різних справ, підвідомчих господарським судам без будь-якого істотного розмежування в залежності від категорії. Виключення складають тільки спори, що витікають із відносин в процедурі банкрутства, які врегульовані окремим законодавчим актом. До цього слід додати, що в АПК РФ процедурі банкрутства присвячено лише три статті, а загальна процедура банкрутства також врегульована окремим законодавчим актом – Федеральним Законом «Про неспроможність (банкрутство)». На нашу думку, більш оптимальним є українське законодавство, в силу того, що однотипність процесу дозволяє спростити доступ до судочинства заінтересованих осіб, а суди розглядаючи різні категорії справ застосовують визначені процесуальні норми безвідносно їх категорії.

З аналізу видів проваджень за процесами двох країн, зупинимось на схожих та відмінних рисах. Більшість справ як арбітражними, так і господарськими судами розглядається в межах позовного провадження. Тобто, таке провадження порушується шляхом пред'явлення позову до суду позивачем до відповідача для вирішення спору.

Російське законодавство передбачає провадження в арбітражному суді по справах, що виникають з адміністративних та інших публічних правовідносин, тоді як в Україні для цього передбачено окремий вид судів – адміністративний. Коли адміністративні суди в Україні ще тільки створювалися, в професійному середовищі лунали думки про недоцільність створення такого роду судів. Проте, вже доволі тривалий час функціонування цих судів довело доцільність їх існування. Але, на цьому напряму існує потреба у здійсненні більш чіткого розмежування компетенції між господарськими, адміністративними та цивільними судами, що є спільним завданням законодавчої та судової гілок влади.

Також арбітражні суди РФ у порядку особливого провадження вирішують справи, в яких відсутній спір про право, а ставиться на вирішення суду питання про встановлення факту, що має юридичне значення (ст. 30 АПК РФ). Дані справи порушуються шляхом подачі заяви, а також є особливості за суб'єктним складом (відсутній відповідач). Слід зазначити, що в Господарському процесуальному кодексі України (надалі – ГПК України) не передбачено такого виду провадження [11]. В той самий час, нормативне врегулювання питання щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення знайшло своє відображення в

проекті Кодексу господарського судочинства [12]. За чинним законодавством можливість звернення до суду з необхідністю встановлення фактів, що мають юридичне значення закріплена Цивільним процесуальним кодексом України. Як свідчить практика, необхідність встановлення фактів, які мають юридичне значення, виникає у суб'єктів господарювання не рідше, ніж у фізичних осіб, а отже, є підстави для законодавчого закріплення норм, що врегульовують такий вид провадження в господарському судочинстві.

Окремо в АПК РФ передбачено провадження по справах про присудження компенсації за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акту в розумний строк. Воно регулює порядок розгляду відповідних вимог про присудження грошової компенсації у зв'язку з порушенням розумних строків в арбітражному процесі та виконавчому провадженні по стягненнях за рахунок коштів бюджетів бюджетної системи Росії. З урахуванням того, що в ст. 228.8 АПК РФ міститься відсылка норма права, яка встановлює особливості розгляду такої категорії спорів з урахуванням Федерального закону «Про компенсації за порушення права на судочинство в розумний строк чи права на виконання судового акту в розумний строк» виділяти такий вид провадження в АПК РФ не було доцільним.

Що ж до ситуації в Україні щодо порушення розумних строків розгляду в господарському процесі та виконання судових актів у виконавчому провадженні, то з метою недопущення таких фактів слід встановити персональну відповідальність суддів та державних виконавців за порушення таких строків. Крім того, доцільним є введення інституту приватних виконавців, які були б зацікавлені у швидкому виконанні судових актів.

Чергова особливість арбітражного процесу полягає у можливості здійснення групового провадження, що дозволяє захищати інтереси великих груп громадян і організацій, які є учасниками правовідносин, з яких виник спір або вимога. Маючи деякі ознаки великої співучасті або позову, що подається представником від значного числа співпозивачів, груповий позов має, тим не менш, оригінальну правову природу, що дозволяє поєднати в одному процесі вимоги безлічі осіб, даючи їм можливість приєднатися до першої вимоги позивача-представника через механізми оповіщення, перетворюючи невизначене коло потерпілих до кінця судового розгляду в цілком персоніфіковану групу, склад якої буде визначений в судовому рішенні. Як зазначає В.В. Ярков, суди тим самим звільняються від необхідності розгляду безлічі однотипних позовів [13, с. 432]. Слід наголосити, що окремі різновиди групового позову притаманні державам з різними правовими системами серед яких: Бразилія, Великобританія, США, Іспанія, Італія, Литва, Швеція, ФРН та ін. Отже, така конструкція є затребуваною, а тому існує потреба у вивченні необхідності її запровадження у вітчизняне законодавство.

Ще однією відмінністю є наявність в АПК РФ спрощеного провадження, яке застосовується до наступних справ: майнові вимоги, засновані на документах, що підтверджують заборгованість по оплаті за спожиті електричну енергію, газ, воду, опалення, послуги зв'язку, по орендній платі та інших витратах, пов'язаних з експлуатацією приміщень, які використовуються в цілях здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності; 2) за позовами, заснованими на представлених позивачем документах, що встановлюють майнові зобов'язання відповідача, які визнаються відповідачем, але не виконуються; 3) за позовами до юридичних осіб на суму до двадцяти тисяч рублів, за позовами до індивідуальних підприємців на суму до двох тисяч рублів. Окремі дослідники пропонують запровадити в господарський процес спрощений вид провадження [14, 15]. Погоджуючись з Є.А. Таликінін та А.О. Згамою про необхідність запровадження спрощеного провадження, доповни-

мо останнього, що грошові критерії за яких може бути застосована така процедура доцільніше визначати не конкретно сумою, а в прив'язці до мінімальної заробітної плати.

Наглядове провадження також є особливістю АПК РФ, яке полягає у перевірці законності рішень нижчестоящих судів, що набрали законної сили, Верховним Судом РФ. Це провадження є виключною стадією кримінального, цивільного, арбітражного та адміністративного судочинства в Російській Федерації. Вважаємо, що вводити аналогічний вид провадження у вітчизняне законодавство не має потреби з причин, зазначених вище, а саме: в силу наявних відмінностей відповідних судових систем.

Відносно нормативно-правового забезпечення безпосереднього здійснення судового процесу слід відзначити, що за російським законодавством більш ретельно прописана процедура проведення експертизи та забезпечувальні заходи суду. Так, в ст. 84, 85, 87 визначено, що є комісійною, комплексною, додатковою, повторною експертизами, а також умови їх проведення [9]. Що стосується забезпечувальних заходів суду, то ним присвячена окрема глава кодексу, яка регламентує підстави забезпечувальних заходів, їх зміну, виконання, відшкодування та ін. З огляду на вітчизняну негативну практику, що супроводжує застосування експертиз та вжиття забезпечувальних заходів, яка полягає у затягуванні розгляду справ, у неможливості виконати судові рішення внаслідок не вжиття або несвоєчасного вжиття запобіжних чи забезпечувальних заходів, або вжиття безпідставних забезпечувальних заходів, які можуть паралізувати діяльність окремих суб'єктів господарювання, існує потреба в більш чіткому нормативно-правовому регламентуванні вказаних заходів в господарському процесі.

Наступна різниця полягає у визначенні розміру штрафів в АПК РФ (глава 11) та випадків їх застосування до учасників процесу, чого не має у ГПК України. З одного боку вказані положення російського кодексу чітко регламентують дії суду, але з іншого негативним є відсутність критеріїв застосування того чи іншого розміру штрафу (вказаний лише максимальний розмір), а також закріплено граничний розмір штрафу у визначеній сумі. Для уникнення суб'єктивності з боку суду більш доцільним було б визначення розміру штрафу у фіксованому розмірі з прив'язкою до мінімального розміру оплати праці.

Відзначимо, що ст. 19 АПК РФ передбачає залучення до розгляду справ арбітражних засідателів. Це є безумовним позитивом і такий механізм потрібно застосувати і у вітчизняному господарському процесі. Адже, відповідно до ст. 124 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [16]. В цивільному процесі по окремим видам справ передбачена участь народних засідателів. А отже, необхідно передбачити механізм участі народу і у господарському процесі. Це також стосується кримінального та адміністративного процесів.

Прогресивним елементом АПК РФ є можливість подання документів електронною поштою та прийняття як письмових доказів документів, підписаних електронним підписом. Проте, слід додати, що російському законодавцю, також як і вітчизняному слід приділити більше уваги створенню так званого «електронного суду», коли у учасників сторін з'являється можливість здійснювати провадження без відвідування судових установ. Це стосується як і вже законодавчо задекларованого проведення засідань в режимі відеоконференцій, так і інших дій які б мали звести до мінімуму людський фактор в господарському судочинстві. Але це питання потребує відповідного правового, технічного та технологічного підґрунтя.

Таким чином були проаналізовані відмінності між арбітражним та господарським процесами за судовою системою, їх нормативно-правовим забезпеченням, видами проваджень та ін. Встановлено багато спільних рис у відповідних законодавствах двох країн, що обумовлено схожими стартовими умовами формування досліджуваної нормативно-правової

бази. Особливості та відмінності у відповідних кодексах мають як позитивні так і негативні риси. Зважаючи на необхідність побудови оптимального законодавства в сфері господарського судочинства є потреба у трансформації до нього окремих виявлених позитивних елементів. Перспективи подальших наукових розробок в цьому напрямку полягають у вивченні найбільш потрібних та дієвих правових норм для їх подальшої адаптації та впровадження в законодавство.

Список використаних джерел:

1. Алексий П.В., Эриашвили Н.Д. (ред.) *Арбитражный процесс. Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция"*. – М. : Юнити-Дана: Закон и право, 2012. – 431 с.
2. Андреева Т.К. (ред.). *Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации с постановочными материалами судебной практики и комментариями* – М. : Статут, 2013. – 941 с.
3. Беляневич В. Е. *Господарський процесуальний кодекс України: (із змінами і допов. станом на 1 серпня 2011 р.): наук.-практ. коментар / В. Е. Беляневич. – Видання третє. – К.: Юстініан, 2011. – 1160 с.*
4. *Господарське процесуальне право / [ред. О. П. Подцерковний, М. Ю. Картузов]. – Х. : Одіссей, 2012. – 400 с.*
5. Шелухін М.Л. Зубатенко О.М. *Господарське процесуальне право: Навч. посібник у схемах.* – К. Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.
6. Шеменева О. Н. *Арбитражный процесс : краткий курс лекций / О. Н. Шеменева, Д. Г. Фильченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 173 с.*
7. *Об арбитражных судах в Российской Федерации. Федеральный конституционный закон от 28 апреля 1995 г. № 1 – ФКЗ. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arbitr.ru/law/docs/10064323-001.htm>*
8. *О судебной системе Российской Федерации. Федеральный конституционный закон от 31 декабря 1996 г. № 1 – ФКЗ. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.garant.ru/10135300/1/#block_100*
9. *Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 года № 95-ФЗ. (Редакция станом на 22.03.2015) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arbitr.ru/law/docs/12027526-020.htm#2251>*
10. Беляневич В.Е. *Повторна касація у господарському судочинстві: деякі проблеми правозастосування / В. Беляневич // Право України : Респ.юрид. журнал. – 03/2003. – №3. – С. 36 – 40.*
11. *Господарський Процесуальний Кодекс, Кодекс України від 06.11.1991 року. № 1798-ХІІ (Редакция станом на 02.02.2014). // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>*
12. *Кодекс господарського судочинства. Проект закону України від 16.07.2008 р. № 2777 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF25500A.html*
13. *Арбитражный процесс: учебник/отв. ред. В.В. Ярков.– 4-е изд., перераб. и доп.– М. : Инфотропик Медиа, 2010.– 880 с.*
14. Талыкин Е. А. *Упрощение хозяйственного судопроизводства в Украине [Текст]: перспективы использования опыта Российской Федерации / Е. А. Талыкин. // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 5. – С. 65 – 69.*
15. Згама А. О. *Про застосування спрощеної процедури в господарському судочинстві. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 72 А 437/ редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Др'омін. – Одеса: Юридична література, 2014. – 486 с. Укр. та рос. мовами.*
16. *Конституція України, Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакция станом на 22.03.2015) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>*